

שמואל ב' ז': זו תורת האדם ואלוהים

כרמל קובלינר-קויאט

לימוד הפרק מזמן הצצה אל תהליך שדוד עובר ושיעור שהוא לומד על מהות ואופי היחסים המתגבשים בינו לבין אלוהים; ומנקודת מבט זו נעיין בכתובים.

הפרק בנוי משלוש שיחות:

פסוקים א'-ג': שיחה בין דוד המלך ונתן הנביא,

פסוקים ד'-י"ז: חזיון ובו שיח בין אלוהים לנתן,

פסוקים י"ח עד כ"ט: תפילת דוד לאלוהים.

השיחות הללו הן המאפשרות להכיר את הדינמיקה והקשרים בין הדמויות השונות ולהבין את השינוי שחל בדוד, כמו גם התובנות שהוא רוכש באשר לעמדתו ומקומו כמלך הנתון למרות אלוהים.

מה הכוונה האמיתית של דוד בדבריו? פסוקים א-ב:

התמונה הנראית בתחילת הפרק היא כמעט אידיאלית: דוד המלך יושב בביתו הבנוי מארזי הלבנון שנשלחו על ידי חברו מהצפון, חירם מלך צור. הוא בוטח בעזרת אלוהים ונוכח שוב לדעת כי אלוהים לצידו וסייע לפחדם של האויבים ולהרחקתם. יש לו עכשיו פנאי לעסוק בעניינים שאינם רק מלחמות.

אבל עניין אחר מטריד אותו: הוא מבחין כי בעוד הוא יושב בביתו, ארון האלוהים נותר בתוך יריעה, כפי שהניח אותו, כשהעלה אותו לירושלים: "ויבאו את-ארון ה' ויצגו אתו במקומו בתוך האהל אשר נטה-לו דוד (שמ"ב ו' 17).

תיאור מצבו של דוד מהדהד את הפסוקים בספר דברים: י ועברתם, את-הירדן, וישבתם בארץ, אשר-ה' אלהיכם מנחיל אתכם; ונהייתם לכם מכל-איביכם מסביב, וישבתם-בטח. יא והיה המקום, אשר-יבחר ה' אלהיכם בו לשכון שמו שם--שמה תביאו, את כל-אשר אנכי מצוה אתכם: עולותיכם וזבחיכם, מעשרותיכם ותרמת ידכם, וכל מבחר נדריכם, אשר תדירו לה' (דברים י"ב י"א).

אם נדייק את המחשבה של דוד, יש לשים לב לשני עניינים: ראשית,, בקשתו היא למצוא מקום ראוי לארון האלוהים, ואולי להשוות את התנאים של ארון האלוהים למושב המלך. אין כאן בקשה לשכן את הישות האלוהית במקום מסוים, אלא להעמיד את ארון הברית במקום מסוים. שנית, סוגיית מטרת הפנייה לנתן. כשדוד מדבר עם נתן הנביא הוא מתאר מצב, ולא מבקש בקשה כלשהיא אלא שנתן הנביא כנראה מבין לאן חותר דוד ונתן לו מיד אישור לפעול.

בפעמים הקודמות דוד ביקש מאלוהים רשות לפעול. פעמיים בפרק ה' דוד שואל את אלוהים אם להילחם בפלישתים: וישאל דוד בה' (שמ"ב ה' 19 ו-23) והוא עושה כדבריו. לעומת זאת, גם בפרק ו' וגם כאן, דוד לא שואל את אלוהים האם וכיצד להעלות את ארון הברית, והאם וכיצד לבנות לארון בית. יש לנסות להבין את המניע של דוד: האם דוד משער מראש את התשובה החיובית של אלוהים, או, הוא לא מרגיש שהוא צריך להיוועץ באלוהים, או אולי החשש מדחיה מניע אמירה שאינה מציבה במפורש בקשה.

האם התשובה של נתן הנביא היא התשובה הנכונה? פסוק ג.

נתן הנביא עונה מיד, בלי להסס. הוא מודיע לדוד שהוא יכול לעשות כרצונו. הוא מנמק זאת בשני נימוקים שונים ומשלימים: נימוק פנימי - הלב שלך: כל אשר בלבבך לך עשה (פסוק ג'), ונימוק חיצוני - אלוהים לצידו: כי ה' עמך (פסוק ג'). אלא שנתן זוכה להפתעה בלילה. אלוהים מתגלה אליו ומעניק לו תשובה, שונה לחלוטין מזו שנתן לדוד.

אלוהים בוחר להתגלות לנתן ולשוחח עימו, מתוך ידיעה שנתן הנביא יעביר את הדברים לדוד. דבריו של אלוהים פותחים בשאלה רטורית שבניסוחה מופנית לדוד ישירות. כלומר, בכך מובהר לנתן כי הוא משמש כשליח להעברת הדברים במלואם לדוד.

מדוע דוחה ה' את בקשת דוד פסוקים ד-ז?

האִתָּה תִּבְנֶה-לִי בַיִת לְשִׁבְתִּי? (פסוק ה'), כך נפתחת תשובת אלוהים המוסנית באמצעות נתן לדוד. האם השאלה היא למעשה דחייה אישית? האם דוד הוא שלא יוכל לבנות בית ואולי אדם אחר כן? מן הפסוקים הבאים עולה שאלוהים דוחה את בקשת דוד בשם עקרון מהותי, ולא על רקע אישי: אלוהים מתנגד עקרונית שיהיה לו בית. הוא מתנגד לתפיסה שאלוהים יושב או שוכן במקום אחד, ומתאר את התנהלותו כמתהלך בין בני ישראל: **כִּי לֹא יֵשְׁבְתִי בְּבַיִת לְמִיּוֹם הָעֶלְתִּי אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וְאֵהְיָה מֵתְהַלֵּךְ בְּאֶהָל וּבְמִשְׁכָּן. ז. בְּכָל אֶשֶׁר-הֵתְהַלַּכְתִּי בְּכָל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (פסוקים ו-ז).**

בתחילת המונולוג של אלוהים נראה, אפוא, כי ההתנגדות של אלוהים היא לעצם בניית הבית. ונימוק נוסף בפני אלוהים: הוא, אלוהים, יבנה לאדם ולא להיפך: וְהִגִּיד לְךָ ה' כִּי-בַיִת יַעֲשֶׂה-לְךָ ה' (פסוק י"א). אלוהים מסביר לנתן הנביא שני עקרונות: הראשון, שאלוהים לא יושב בבית אלא מתהלך; השני, שאלוהים הוא שבונה בית למלך. אלא שלא מדובר רק בבית פיזי בו יושב המלך, אלוהים מסביר כי בבניית בית למלך הוא מתכוון למשמעות גדולה יותר. נעמוד על כוונה זו בהמשך.

איך 4 מילים בודדות סותרות את כל מה שלמדנו עד עכשיו?

גבירותי ורבותי – מהפך! לאחר ההסתייגות העקרונית של אלוהים ודחייתו את בקשת דוד על רקע סירובו לבית ניח, מופיעות ארבע מילים שהופכות את הכול: הוא יִבְנֶה-בַּיִת לְשָׁמִי (פסוק י"ג). אלוהים קובע שבנו של דוד יבנה בית לשמו! איך זה מסתדר עם העיקרון שמופיע לאורך כל הפרק שאלוהים מתהלך, איננו יושב ושאדם לא יבנה לו בית? והאם בכל זאת דחיית בקשתו של דוד היא על רקע אישי?

מדוע בימי בנו של דוד מסכים אלוהים לבניית בית?

נראה כי תשובתו של אלוהים לדוד עוסקת אינה רק במקום הימצאותו של ארון האלוהים, אלא ביחסי אדם ואלוהים. אלה אינם יחסים סימטריים, אינם הדדיים ואינם יחסי גומלין. אין הקבלה בין מעשי אלוהים למען האדם לבין מעשי האדם למען האל.

אלוהים ממשיך ומסביר לנתן הנביא שיחסיו של דוד עם אלוהים אינם שוויוניים: אלוהים לקח את רועה הצאן, ומינה אותו למלך על ישראל. אלוהים מלווה את דוד, מגן עליו מפני האויבים, מפרסם את שמו לגדולה ולבסוף גם בונה לו בית. אבל אלוהים לא מצפה, דורש או מייחל שדוד יחזיר לו באותה מטבע ויבנה לו בית. לא ייתכנו יחסים שוויוניים בין האל לאדם ולכן האדם אינו יכול להעניק לאלוהים תמורה שוות ערך בין אם מדובר באדם היחיד, במלך או בעם.

על מנת לשכנע את נתן ובאמצעותו את דוד, אלוהים חוזר ומבהיר בעזרת החזרה על גוף ראשון יחיד כי דוד הגיע למעמד המלוכה בזכותו:

אֲנִי לְקַחְתִּיךָ ... וְאֵהְיָה עִמָּךְ ... וְאֶכְרַתְּהָ אֶת-כָּל-אֲיִבֶיךָ, מִפְּנֵיךָ וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל... וְשָׁמַתִּי מְקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וְנִטְעַתִּיו ... אֶשְׁרֶ צְוִיתִי שְׁפָטִים עַל-עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחְתִּי לְךָ (פסוקים 8-11) אלוהים מבהיר שכל ההישגים שדוד הגיע אליהם הם הודות לאלוהים: שינוי הסטטוס של דוד, הניצחון על האויבים, פרסומו ומקומו הבטוח.

האם מתן רשות לבניית בית ע"י שנו של דוד סותרת את עיקרון ההתהלכות של אלוהים בקרב העם?

נשים לב לכך שבנו של דוד יבנה בית לשמו של אלוהים (הוא יִבְנֶה-בַּיִת לְשָׁמִי) – לא בעבור שבתו של אלוהים (רָאָה נָא אֲנִי יוֹשֵׁב בְּבַיִת אֲרָזִים וְאֶרְוֶן הָאֵלֹהִים יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה). בית לשמו אל אלוהים אינו מקום מושב מוגבל ולכך אלוהים נותן הסכמתו.

איך ניתן להסביר את תגובתו של דוד לדברי אלוהים? פסוקים י"ח – כ"ט:

לאור דחיית בקשתו של דוד לבנות בית לשבתו של ה' היינו מצפים שדוד יביע אכזבה או יבקש שוב, או יהיה מובך ומבויש. אולם במקום זאת הוא מלא הכרת תודה: כִּי-אֵין כְּמוֹדָי וְאֵין אֱלֹהִים זֹולָתָךְ (פסוק כ"ב), וְיִגְדַל שְׁמֹךְ עַד-עוֹלָם (פסוק כ"ו), אֶתֶּה-הוּא הָאֱלֹהִים וְדַבְרֶיךָ יְהִיו אֲמֹת (פסוק כ"ח). מדוע? אחרי שדוד שומע מפיו של נתן הנביא את דברי החזון, הוא חוזר לאלוהים ופונה אליו בתפילה. תפילה שיש בה שבח ותהילה לאלוהים, בד בבד עם הכרה בגדולתו והוקרת תודה.

מה אין בתפילה הזאת? אין בה שום אמירה על בניית הבית לאלוהים – לא על ידי דוד ואף לא על ידי בנו. כיצד נבין את תגובת דוד? אפשר להבין את השינוי שדוד עבר בשתי דרכים: האחת היא כי דוד מבין את הביקורת האלוהית על רצונו לבנות לאל בית לשבתו ומבטא את כפיפותו אל היושב במרומים. האפשרות השנייה היא כי דוד הבין שהמשך מלכותו תלוי לא רק בדברים שהוא יעשה, אלא גם במעשיהם של צאצאיו והוא מפנה את הזרקור לשם ולהמשך היחסים בינו ובין אלוהים. דברי האל הם שהולידו תובנות אלה.

מה בדברי אלוהים (פס' י"א – י"ז) מניע את הכרת התודה שמביע דוד, ומדוע?

חלקו השני של השיח בין אלוהים לנתן עוסק בהבטחה לצאצאיו של דוד. אלוהים מתאר את העתיד לבוא, לאחר מות דוד, ומבטיח לו שהמלוכה תישאר לצאצאיו. אלוהים חוזר ומבטיח זאת שלוש פעמים:

פסוק י"ב: וְהִקִּימְתִי אֶת-זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ וְהִכִּינְתִי אֶת-מַמְלַכְתּוֹ
פסוק י"ג: וְכִנְנְתִי אֶת-כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד-עוֹלָם.

פסוק ט"ז: וְנֶאֱמַר בְּיַתְדֶךָ עַד-עוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּסֵּאֶךָ יְהִי נְכוֹן עַד-עוֹלָם.

כאן מתבהרת משמעות המושג בית שיקים ה' למלך מתבהרת בפסוק יב: כִּי יִמְלְאוּ יָמֶיךָ, וְשָׁכַבְתָּ אֶת-אַבְתְּרֶיךָ, וְהִקִּימְתִי אֶת-זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ, אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ; וְהִכִּינְתִי, אֶת-מַמְלַכְתּוֹ. אלוהים מקים לדוד שושלת מלוכה (וראו שמות א כ"א). ההבטחה החוזרת מעידה עד כמה היה חשוב לדוד לשמוע ולהבין כי אלוהים ימשיך את מלכותו. ולא בכדי, הרי המלוכה הקודמת לא החזיקה מעמד מעבר למלך אחד; צאצאי שאול לא הפכו לממשיכי דרכו. אפשר שדוד איננו בטוח בהמשכיות מלכותו שלו.

הבטחת המשך שושלת מלוכה לדוד יכולה להעיד גם על כך שאלוהים זיהה מניע סמוי ביוזמתו של דוד לכינון הבית לכבודו: הקמת בית לאלוהים תתגמל אותו בבית מלוכה ולכן דוד מדגיש את האלמנט הזה בדבריו. אלוהים מסביר לדוד את התהליך בצורה אחרת: במהלך הפרק מכונה דוד בכמה כינויים: "מלך" (פסוק א'), "נגיד" (פסוק ח') ובפסוקים ה' ו-ח' אלוהים מכנה אותו "עבד". הקשר בין אלוהים ודוד הוא קשר בין אדון ועבד. אבל אלוהים מבטיח לו, שהקשר בינו ובין בנו של דוד יהיה קשר משפחתי: אֲנִי אֶהְיֶה-לוֹ לְאָב וְהוּא יְהִי-לִי לְבֵן. או אז תתאפשר בניית הבית.

גדול וקטן- הפכים או משלימים?

בחיזיון הלילה אלוהים מזכיר לנתן את התהליך שהעביר את דוד מהיותו רועה צאן למלך על כל ישראל ומבטיח לו שם ושושלת לעתיד לבוא: וְעֲשִׂיתִי לְךָ שֵׁם גָּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ (פסוק 9). באותו מטבע דוד מתאר את אלוהים:

כֹּחַ בְּעֵינֵי דַבְרֶךָ וְכִלְבֶּד עֲשִׂיתִי אֶת כָּל-הַגְּדֹלָה הַזֹּאת לְהוֹדִיעַ אֶת-עַבְדְּךָ. כֹּחַ עַל-כֵּן גְּדֹלְתְּ ה' אֱלֹהִים כִּי-אֵין כְּמוֹדָי וְאֵין אֱלֹהִים זֹולָתָךְ כְּכֹל אֲשֶׁר-שָׁמַעְנוּ בְּאָזְנוֹנוּ. כֹּחַ וּמִי כְעֹמֵד כְּיִשְׂרָאֵל גּוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר הִלְכוּ-אֱלֹהִים לְפָדוֹת-לוֹ לְעַם וְלָשׁוּם לוֹ שֵׁם וְלַעֲשׂוֹת לָכֶם הַגְּדֹלָה וְנִרְאוֹת לְאֶרֶץ מִפְּנֵי עֹמֵד אֲשֶׁר פָּדִיתָ לָךְ מִמִּצְרַיִם גּוֹיִם וְאֱלֹהֵיו. כֹּחַ וְתִכְוֶן לָךְ אֶת-עַמְּךָ וְשִׂרְאֵל לָךְ לְעַם עַד-עוֹלָם וְאֶתֶּה ה' הִייתָ לָהֶם לְאֱלֹהִים. כֹּחַ וְעֲתָה ה' אֱלֹהִים הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל-עַבְדְּךָ וְעַל-בֵּיתוֹ הַקָּטָן עַד-עוֹלָם וְעָשָׂה כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ. כֹּחַ וְיִגְדַל שְׁמֹךְ עַד-עוֹלָם ... (פסוקים 26-21)

השוואה בבחירת המילים בדברי אלוהים על דוד לבין דברי דוד אל ועל אלוהים יכולה להחזיר את הקוראים להשוואה שדוד עצמו עשה בינו ובין אלוהים בתחילת הפרק. אך הפעם אין זו השוואה שמהותה הכרזה על יחסים שוויוניים בין אלוהים ודוד, אלא קבלת התובנה שיחסי האל והמלך אינם הדדיים [הוא קיבל את מרותו כבר קודם. לא זו היתה הבעיה] והאדם איננו יכול להשתוות במעשיו, גם לא במעשיו עבור האל, לאלוהים והעצמתו.

כך. לאלוהים הגדולה, והוא המעניק גדולה לדוד. זוהי בעצם הדרך של דוד לבטא את תובנותיו לאחר שהצעתו נדחתה. דוד מכיר בכך שאין הוא יכול להשתוות לאלוהים. פסוק י"ט הוא עדות נוספת לתפנית של דוד. הוא מקבל ומפנים את הכינוי שנתן לו אלוהים: "עבדי" (ה', ח') וחוזר עליו עשר פעמים בתפילתו (י"ט, כ', כ"א, כ"ה, כ"ז – פעמיים – כ"ח כ"ט). [כינוי אגב מחמיא מאד שמעיד על קרבה ויחס מיוחד]

תורת האדם - פסוק י"ט

הרצון הראשוני של דוד להשוות בינו ובין אלוהים, נדחה גם על ידי דוד בעקבות דברי ההתנגדות של אלוהיים שהם ארוכים ומבהירים. דוד כנראה מבין את תפישתו השגויה ותפילתו משאירה את היחסים ביניהם ליחסי מרות של אדון ועושה דברו - כך בפסוקים י"ח-י"ט:

מִי אֲנִי אֲדַנִּי ה'

וּמִי בִּיתִי כִּי הִבְאֵתְנִי עַד-הַלֵּם.

וַתִּקְטֹן עוֹד זֹאת בְּעֵינַי אֲדַנִּי ה'

וַתִּדְבֹר גַּם אֶל-בֵּית-עֲבָדְךָ לְמַרְחֹק

וְזֹאת תִּזְכֹּר הָאֱלֹהִים אֲדַנִּי ה'

דוד שומע את דברי אלוהים ומקבל את הטענה שאלוהים הוא שהביא את דוד מן הצאן לכס המלוכה. דוד מבין שהמרחק בינו ובין אלוהים הוא עצום: אלוהים יכול להגדיל את האדם, אבל עדיין המרחק בינו ובין אלוהים יהיה עצום.

דוד מבין עניין נוסף: אלוהים הבטיח לדוד בית במשמעות שושלת (וראו שמות א כ"א). ואכן דוד משתמש פה, שלא כמו בתחילת הפרק, במילה בית כשושלת (בפסוקים כ"ה, כ"ו, כ"ט) ולא רק כהיכל (בפס' ב'). דוד מסיט את נושא בניית הבית לאלוהים ועוסק בעיקר בהבטחה של אלוהים להקים את בית דוד, במובן של מלכות דוד, כמלכות עולם.. אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ עַל-עֲבָדְךָ וְעַל-בֵּיתוֹ הָקַם עַד-עוֹלָם (פסוק כ"ה), "בֵּית עֲבָדְךָ דָּוִד יִהְיֶה נֶכֶן לְפָנֶיךָ (פסוק כ"ו), וּבָרַךְ אֶת-בֵּית עֲבָדְךָ לְהִיּוֹת לְעוֹלָם (פסוק כ"ט), וּמִבְרַכְתְּךָ יְבָרַךְ בֵּית-עֲבָדְךָ לְעוֹלָם (פסוק כ"ט). בכל הפעמים בהם מזכיר דוד את המושג בית, למעט פעם אחת בפסוק כ"ו בו מוזכר הבית הפיזי שבנה אלוהים לדוד, הוא הופך אותו, בעקבות דברי ה' אל נתן, ממשמעות פיזית למשמעות מהותית של שושלת.

עוד על המשמעות של תגובת דוד

מתוך התפילה של דוד אנחנו יכולים להבין את האופן שבו דוד מקבל את דחיית הצעתו לאלוהים. דוד מקבל זאת בענווה ומבין כי יחסי הכוחות בינו ובין אלוהים אינם שוויוניים. יתרה מכך, הוא מבין שעצם רצונו לבנות בית לאלוהים איננה נכונה ומעמידה את יחסי אלוהים – אדם על הנחות שגויות. יתירה מזאת, הוא נוכח לדעת שהעובדה שאלוהים דחה את הצעתו לבנות לו בית איננה פוגעת במעמדו כמלך. אלוהים מביע את מחויבותו העמוקה לשושלת שדוד יקים. מחויבות זו, הקובעת שמלכות דוד תיכון לדורות, חשובה לדוד, ומכאן בקשתו בסוף התפילה:

וְעַתָּה אֲדַנִּי ה' אֲתָה-הוּא הָאֱלֹהִים וְדַבְּרִיךָ יִהְיוּ אֱמֹת וַתִּדְבֹר אֶל-עֲבָדְךָ אֶת-הַטּוֹבָה הַזֹּאת. (פסוק 28)

השיחות בפרק זה בין דוד, נתן ואלהים מאפשרות הצצה ייחודית לקשר בין אדם לאלוהים. לימוד של פרק זה מציע אפשרות להבין מה אלוהים מצפה מהאדם וכיצד האדם יכול להתנהג מול אלוהיו.

J.P. Fokkelman, Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel: A Full Interpretation Based on Stylistic and Structural Analyses, pages 207-254

הרב אברהם וולפיש, הקריאה הכפולה בסיפורי המקראי. מתוך אתר התנ"ך הרצוג.

<https://etzion.org.il/he/tanakh/neviim/sefer-shmuel-aleph/%D7%94%D7%A7%D7%A8%D7%99%D7%90%D7%94-%D7%94%D7%9B%D7%A4%D7%95%D7%9C%D7%94-%D7%91%D7%A1%D7%99%D7%A4%D7%95%D7%A8-%D7%94%D7%9E%D7%A7%D7%A8%D7%90%D7%99>

הרב ד"ר אברהם שמעא, פרשיות השוללת את רעיון המקדש ומשמעותו, מתוך אתר התנ"ך הרצוג.
<https://www.hatanakh.com/es/node/21657>

הרב יעקב מדן, שמואל ב פרק ז, תפילת דוד, מתוך אתר תורת הר עצינן.

<https://www.etzion.org.il/he/tanakh/neviim/sefer-shmuel-bet/%D7%A9%D7%9E%D7%95%D7%90%D7%9C-%D7%91-%D7%A4%D7%A8%D7%A7-%D7%96-%D7%AA%D7%A4%D7%99%D7%9C%D7%AA-%D7%93%D7%95%D7%93>

הרב אמנון בזק, חזון נתן: מדוע דוד לא בנה את בית המקדש, מתוך אתר תורת הר עצינן.
<https://www.etzion.org.il/he/tanakh/neviim/sefer-shmuel-bet/chapter-7-1-natans-vision-why-didnt-david-build-temple>

יהודה אלטשולר, בית דוד ובית ה' - עיון באמונתו של דוד, אורשת ו, תשע"ה.
<https://orot.ac.il/sites/default/files/oreshet/6-2.pdf>